

Формування екологічної компетентності в учнів основної школи

Анотація. У статті розглянуто співвідношення понять «екологічна компетентність» і «екологічна культура» та проблеми їх формування у шкільному навчально-виховному процесі.

Ключові слова: екологічна компетентність, екологічна культура, екологічне виховання, знання, відповідальність.

Abstract. The article deals with the correlation between the concepts of «environmental competence» and «ecological culture» and the problems of their formation in the school educational process.

Keywords: ecological competence, ecological culture, ecological education, knowledge, responsibility.

Постановка проблеми. Сучасні актуальні проблеми взаємостосунків суспільства і природи висувають нові невідкладні завдання. Одне з них – виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати і відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати природу. Це вимагає переорієнтування екологічного виховання на можливість здійснювати випереджувальну підготовку людини до переходу на стратегію сталого розвитку. Сталий розвиток є новим принципом людського спільного життя: майбутні покоління повинні мати ті ж самі ресурсні можливості, що мають і нині існуючі. Екологічний аспект сталого розвитку включає забезпечення коеволюції суспільства і природи, створення не лише для нинішнього, а й для майбутніх поколінь реальних можливостей задовольняти свої основні життєві потреби, екологічну безпеку економічного розвитку. Стратегія сталого розвитку змінює соціальну роль екологічного виховання і освіти. Суспільство актуалізує потребу у компетентній особистості, яка, на основі самостійного критичного мислення і відповідальності, буде готовою і здатною не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи вирішення їх, а й попереджати виникнення останніх [2].

Аналіз попередніх досліджень. Демонструючи різноманітні підходи до розуміння поняття залежно від необхідності акцентувати певні сторони процесу формування екологічної компетентності школярів, під екологічною компетентністю розуміємо:

- здатність особистості приймати рішення і діяти так, щоб наносити довкіллю якомога меншої шкоди;
- прояв екологічної культури особистості у її «зоні відповідальності» («зоною відповідальності» є та частина довкілля, у якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан);
- характеристику, що дає змогу сучасній особистості відповідально

вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку;

– здатність особистості до ситуативної діяльності у побуті і природному оточенні, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля;

– здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної побутової діяльності;

– показник сформованості екологічної культури особистості [3].

Метою нашої статті є формування екологічної компетентності школярів та доповнення змісту освіти відомостями про проблеми найближчого до учнів довкілля, до яких школярі безпосередньо причетні.

Виклад основного матеріалу. Екологічна компетентність пов'язана з іншими особистісними якостями і характеристиками, розвиток кожної з яких є окремою проблемою психолого-педагогічних досліджень. Так, здатність діяти залежить насамперед від того, наскільки особистість володіє знаннями про навколишнє середовище та конкретними навичками впливу (практичної діяльності) на нього. Високий рівень засвоєння екологічних знань, умінь і навичок є основою діяльності особистості, проте її необхідною умовою виступає готовність діяти. Остання виявляється, якщо особистість відчуває відповідальність за стан довкілля. У цьому випадку діяльність спрямовується на те, щоб наносити навколишньому середовищу щонайменше шкоди.

Відповідальність за стан довкілля, в свою чергу, формується, якщо особистість усвідомлює власну причетність до його забруднення і збереження. І, з'єднуючи коло, відзначимо, що усвідомлення власної причетності до проблем довкілля можливе лише за умови оволодіння особистістю екологічними знаннями і вмінням оцінити власні можливості впливу на навколишнє середовище (як позитивного, так і негативного). А бажання екологічно компетентної особистості нанести якомога меншої шкоди довкіллю обумовлюється сформованістю у неї високого рівня екологічної культури, атрибутом якого є ставлення до природи як до універсальної цінності. Саме ціннісне ставлення до природи спонукає вибір природо-безпечного стилю діяльності у довкіллі.

Структура «екологічної компетентності», включаючи знання і вміння, емоції, цінності, практичну діяльність і поведінку, майже тотожна «екологічній культурі особистості». Тому для розуміння проблеми важливо з'ясувати співвідношення цих понять.

Поняття «екологічна культура» залишається нині найпоширенішим у державних документах; ним оперує більшість авторів науково-педагогічних досліджень. Введення до науково-практичного обігу поняття «екологічна компетентність» потребує визначення його місця і співвідношення з цим

базовим поняттям. Поняття «екологічна культура» може застосовуватися не лише для характеристики окремої особистості, а й стосовно окремих груп людей, суспільства загалом, що завжди потребує відповідного уточнення. Поняття «компетентність» одразу має особистісне спрямування і не застосовується для характеристики суспільства.

Складний взаємозв'язок цих понять виходить за межі причинно-наслідкового. За допомогою поняття «компетентність» акцентується увага на предметно-дієвому компоненті, що передбачає оволодіння комплексною процедурою застосування знань і вмінь для розв'язання актуальних, зокрема екологічних завдань. Компетентність інтегрує внутрішні і зовнішні компоненти поведінки, відображаючи не лише знання про те, як діяти, а й конкретні вміння застосувати ці знання у певній ситуації. Формування компетентності орієнтує на вироблення власних моделей поведінки в різних ситуаціях, їхню авторську апробацію, адаптацію до ціннісних орієнтацій особистості.

Таким чином, екологічна культура «не прив'язана» до ситуації. Вона може розглядатись як духовна основа, ціннісно-світоглядний орієнтир, що визначає вибір рішення, спрямованість дії, а компетентність конкретизує і матеріалізує культуру в умовах певної ситуації. З іншого боку, компетентність узагальнює діяльнісно-практичні компоненти екологічної культури, ґрунтуючись на знаннях, різноманітних умінь, цінностях і переконаннях, вольових якостях особистості.

Важливою складовою екологічної компетентності є усвідомлення кожною людиною власної причетності до проблем забруднення та збереження довкілля. Саме воно виступає умовою формування відповідальності людини за стан навколишнього середовища як на локальному, так і на глобальному рівні. Звичайно, можемо говорити про відповідальність кожного громадянина за критичний стан довкілля на всій нашій планеті, однак реально більшість із нас переважно впливає лише на найближче довкілля. І тому може відповідати лише за його стан.

Навчальні програми швидше реагують на зміну запитів і потреб суспільства, ніж сімейні побутові звички (у екологічному вихованні іноді виникають ситуації, коли зміст навчальних предметів і рекомендований школою стиль діяльності у довкіллі суперечать побутовим сімейним звичкам і без додаткової роботи з батьками можуть стати причиною сімейного конфлікту). Тому, враховуючи терміни навчання та вплив на різні вікові категорії, найважливішим часом для формування екологічної компетентності вважаємо шкільний навчально-виховний процес.

Формування екологічної компетентності школярів вимагає доповнення змісту освіти відомостями про проблеми найближчого до учнів довкілля, до яких школярі безпосередньо причетні. Такі відомості становлять основу для формування навичок і досвіду компетентних рішень і дій. Інакше суперечності сучасної екологічної освіти виявляться нездоланими. Так, наприклад, неодноразове опитування засвідчувало наявність протиріччя між порівняно високим рівнем обізнаності учнів з екологічними проблемами і

невиконанням ними ж правил щоденної природобезпечної діяльності. Більшість учнів не усвідомлюють себе і свою сім'ю як суб'єктів забруднення довкілля. І відповідальність за стан навколишнього середовища теж покладають «на когось» – промисловість, транспорт, державу тощо.

Проте, недоліки змісту шкільної екологічної освіти – не єдина причина її низької ефективності у формуванні екологічної компетентності. За результатами опитування, більшість учителів у екологічному вихованні користуються методиками, що не є оптимальними за своїм виховним впливом на учнів. Як і вся освіта, екологічна теж спрямована переважно на засвоєння знань. Вона використовує традиційні методики, що відповідають саме цій меті. Проте нині, коли йдеться про формування екологічної компетентності учнів (тобто здатності приймати екологічно доцільні рішення у будь-яких життєвих ситуаціях), методики теж повинні змінюватись, їх застосування повинно впливати не лише на знання, а й на мотиви, потреби, цінності і формувати екологічні імперативи діяльності.

Висновки. Отож, наступною умовою успішного формування екологічної компетентності та екологічної культури учнів виступає застосування форм і методів педагогічного впливу, що включають експеримент і пошук, розвивають аналітичні та інтелектуальні вміння, здатність критично осмислювати явища, інформацію та досвід, знаходити і обґрунтовувати варіанти вирішення життєвих ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Пустовіт Г. П. Деякі погляди на сутність технологій екологічної освіти учнів у позашкільних закладах / Г. П. Пустовіт // Шляхи вирішення екологічних проблем урбанізованих територій : наука, освіта, практика : збірник праць за матеріалами всеукраїнської наук.-практ. конф. – Хмельницький : Технологічний університет Поділля, 2003. – С. 208-210.

2. Руденко Л. Д. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів : [метод. пос. для вчителя] / Л. Д. Руденко. – К. : «Педагогічна думка», 2008. – 32 с.

3. Формування екологічної компетентності школярів : [науково-методичний посібник] / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. – К. : «Педагогічна думка», 2008. – 64 с.